

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פרשת אחרי מות: הקטן החוטא

מקרה עצוב הגיע לפתחו של הרב משה סופר. מדובר היה בילד יתום שאינו בריא בשכלו, והוריו שנפטרו השאירו לקרובי המשפחה סכום כסף רב כדי להכניסו לבית-חינוך לאנשים מסוגו, בית חינוך לשוטים כדי ללמדם דעת. עתה נשאל החתם סופר מאת קרובי המשפחה של הילד היתום, האם הם רשאים להכניס אותו לבית-חינוך זה המנוהל ע"י גויים, שם מאכילים את הילדים במאכלות אסורות?

שאלה זו פותחת בפנינו צוהר ליחסה של התורה וההלכה למעמדו של הקטן באיסורים - האם בשל היותו קטן ואינו מחויב במצוות, אין עליו כל איסור לאכול מאכלות אסורות. או שמא, הוא אינו נענש על איסורים שעשה אבל עבירה ואיסור הם עבורו גם בהיותו קטן?

בפרשת השבוע מופיע האיסור לאכול דם: "עַל כֵּן אֶמְרָתִי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל כֹּל נֶפֶשׁ מִכֶּם לֹא תֹאכַל דָּם"¹. לדברי חז"ל,² פסוק זה מצטרף לעוד שני פסוקים בספר ויקרא מהם למדו חז"ל שיש איסור על הגדולים להכשיל את הקטנים באיסור,³ כגון לתת להם מאכלות אסורות, כפי שדרשו חז"ל מן הפסוק בפרשת שמיני: "וְאֵת אֵלֶּה תִּשְׁקָצוּ מִן הָעוֹף לֹא יֵאָכְלוּ שֶׁקָּץ הֵם"⁴. וכן איסור על הגדולים לטמא כהנים קטנים, איסור המופיע בפרשת אמור: "אָמַר אֵל הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אֶהֱרֹן וְאֶמְרָתְ אֲלֵהֶם לִנְפֹשׁ לֹא יִטְמָא בְּעַמְיוֹ"⁵. בגמרא⁶ מובאת מחלוקת בשאלה האם בית-דין או כל אדם מישראל⁶ מחויבים להפריש קטן שאוכל מאכלות אסורות, אך מוסכם על כולם שאסור לגדול להאכיל מאכלות אסורות לקטן.⁷ להלכה נפסק, שקטן האוכל מעצמו מאכלות אסורות אין חובה להפרישו מאכילה זו, אך אסור להאכיל אותו במאכלי איסור.⁸

סיבת איסור האכלת קטן במאכלי איסור

יש לדון מה גדר האיסור להאכיל מאכלות אסורות לילד קטן שאינו מחויב במצוות ואיסורים? ניתן להציע שני כיווני הסבר לכך - אפשר לומר שלא מדובר על איסור מהותי, שכן אנו עוסקים בקטן שאינו מחויב במצוות ואיסורים, ולכן האיסור להאכילו באיסורים הוא רק כדי שלא יתרגל לאוכלם וכשיהיה גדול ימשיך לאכול איסורים. אך אפשר לומר שמדובר על איסור מהותי, למרות שהוא קטן ואינו מחויב במצוות ואיסורים, למדו חז"ל שיש איסור עצמי להאכילו במאכלי איסור.

לשני כיווני הסבר זה השלכות מעשיות בדברי הפוסקים, כפי שיתבאר. בשו"ת תרומת הדשן⁹ נשאל אודות אדם מבוגר שטען שכשהיה קטן עבר עבירות שונות, וכעת הוא מבקש את דרכי התשובה על מעשיו הרעים. התשובה שניתנה לו היא, שעל עבירות שעשה בקטנותו הוא אינו מחויב לא באיסור ולא בעונש, ולכן כעת אינו צריך שום תשובה על מעשי עבירה שעשה בקטנותו. לדבריו, הסיבה שאסור להאכיל קטן במאכלי איסור היא רק משום החשש שמא יתרגל להמשיך ולאוכלם כשיהיה גדול ואז יעבור על איסור,¹⁰ שכן קטן

¹ ויקרא (יז, יב).

² יבמות (קיד ע"א).

³ על הייחודיות של שלושת איסורים אלו, ראו: אזנים לתורה (פרשת אמור עמוד רנ-רנא).

⁴ ויקרא (יא, ג).

⁵ ויקרא (כא, א).

⁶ שו"ת מהרי"ץ (ח"ב סימן יח-כ); שו"ת חתם סופר (ח"ו"מ סימן קעז). השוו לדברי המקנה (קידושין כט ע"א ד"ה גמרא והיכא) ביחס לבית מילה בהיעדר אבא.

⁷ בתוקף האיסור, נחלקו הפוסקים אם הוא אסור מהתורה או מדרבנן, ראו: שו"ת נודע ביהודה (תניינא או"ח סימן א); פרי מגדים (או"ח סימן שמג משבצות זהב ס"ק א; פתיחה כוללת, ח"ב אות ג); שולחן ערוך הרב (יו"ד סימן ב סעיף א); קרית ספר (הלי' מאכלות אסורות פרק יז).

⁸ שולחן ערוך (או"ח סימן שמג סעיף א).

⁹ שו"ת תרומת הדשן (פסקים וכתבים סימן סב).

¹⁰ ראו כן בעירובין (מ ע"ב) שאין לתת כוס יין לתינוק ביום-הכיפורים "דילמא אתי למסרך", וכתב רש"י (שם ד"ה דאתי): "דאתי למסרך התינוק לאחר המנהג זה, ולשתות ביום-הכיפורים אחר שיגדיל".

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

אינו מחויב במצוות ובאיסורים כלל. אחת הראיות שהביא תרומת הדשן לדבריו היא מההלכה שאין כל חובה למנוע קטן לאכול מאכלי איסור כשאוכלם בעצמו, דבר המוכיח שאין עליו כל איסור לאכול מאכלות אסורות.¹¹ מדבריו, שהאיסור להאכיל מאכלי איסור לקטן הוא שמא יתרגל לאוכלם בעתיד כשיגדל, עולה שמדובר על קטן שיש לו קצת הבנה וזיכרון למעשים שעשה ולמאכלים שאכל אליהם הוא יתרגל בעתיד, אבל ילד קטן מאוד שאינו מבין מאומה ולא שייך לגביו שמא יזכור את מעשיו והמאכלים שאכל כשיגדל, מותר להאכיל אותו באיסורים בשלב זה של חייו.¹²

זאת ועוד, החתם סופר¹³ טוען שמדבריו של תרומת הדשן עולה שמותר להאכיל בידיים מאכלי איסור לשוטה שלא יוכל להתרפא משטותו, שהרי כל הסיבה שאין להאכיל קטן במאכלי איסור היא שמא יתרגל לכך כשיהיה גדול ומחויב במצוות, אבל שוטה שלא יוכל להירפא משטותו כל ימיו וכל חייו הוא פטור מהמצוות ניתן יהיה להאכילו מאכלי איסור.

ואכן, הרב שלום מרדכי שבדרון¹⁴ התיר לכלה שאינה שומעת ואינה מדברת הפטורה מכל המצוות להינשא בתוך שבעת ימי האבלות על אחותה, שכן לדעת תרומת הדשן הסיבה לא להאכיל קטן באיסורים היא משום שהוא יגדל וימשיך לאכול מאכלי איסור אלו, סברה שאינה שייכת במי שלא יגיע בחייו לכלל חוב במצוות. פסיקה זו התקבלה גם ע"י הרב יצחק שמלקיש,¹⁵ שכאשר נשאל מבעל שהוצרך להכניס את אשתו השוטה לבית-משוגעים האם אין לחשוש שיאכילו אותה מאכלי איסור, הוא ענה בצער, כיון שאישה זו לא תחזור לאיתנה וכל חייה תהייה פטורה מן המצוות, מותר להאכילה מאכלי איסור, כפי שעולה מדברי תרומת הדשן.

זו ההבנה הראשונה, ממנה עולה שהסיבה לאיסור להאכיל קטן במאכלות אסורות שמא יתרגל לאוכלם כשיהיה גדול, אך אין איסור עצמי-מהותי באכילה זו.

אולם, יש שמיאנו בהבנה זו וטענו שאין לנו לדרוש את טעם האיסור אלא מדובר על איסור עצמי-מהותי להאכיל קטן באיסורים, גם כאשר מדובר על קטן כזה שאינו מבין מאומה ואין כל חשש שמא יתרגל לאכול מאכלים אלו בעתיד.¹⁶

לאור הבנה זו, נחזור לשאלה שנשאל החתם סופר¹³ האם מותר להכניס ילד שוטה למוסד המנוהל ע"י גויים שיאכילו אותו במאכלי איסור, האם אין בכך איסור האכלת קטן במאכלות אסורות?¹⁷ לדבריו, אף שמצבו של ילד זה לא ישתנה בעתיד והוא יישאר שוטה הפטור מהמצוות כל חייו, עדיין אסור להאכילו מאכלי איסור, ולכן אסור להכניסו למוסד זה שם יאכילו אותו מאכלות אסורות, כלשונו: "מוטב שיהיה שוטה כל ימיו ואל יהיה רשע שעה אחת לפני המקום ב"ה". בכך ממאן החתם סופר בדבריו של תרומת הדשן שכתב שסיבת האיסור משום שמא יתרגל לאכול מאכלי איסור כשיהיה גדול, שכן גם במקרה בו לא שייכת טענה זו כי הילד יישאר שוטה כל ימיו אסור להאכילו באיסורים.¹⁸

¹¹ כ"כ: שו"ת עונג יום טוב (סימן צו ד"ה מיהו נ"ל).

¹² איסור והיתר הארוך (שער מח סימן ח); מלא הרועים (אות ק ערך קטן אות כב).

¹³ שו"ת חתם סופר (או"ח סימן פג).

¹⁴ שו"ת מהרש"ם (ח"ג סימן קג).

¹⁵ שו"ת בית יצחק (אבהע"ז סימן לט).

¹⁶ כ"כ: אבני מילואים (סימן פב); שולחן ערוך הרב (או"ח סימן שמג סעיף ה); משנה ברורה (סימן שמג ס"ק ד); שער הציון (שם ס"ק ו).

¹⁷ בתחילת תשובתו ובסיומה הוא רומז לדיון בהגדרת 'האכלה בידיים' ביחס למקרה של הכנסה למוסד, האם היא נחשבת להאכלה

בידיים. בעניין זה יש סברו שרק תחיבה לפיו אסורה, ראו: רש"י (שבת קנה ע"ב ד"ה דספי); מגן אברהם (או"ח סימן שמג ס"ק ג). ויש

שהרחיבו זאת גם לאמירה וציווי על הקטן לאכול או הנחת האוכל לפניו שנחשב מאכילו בידיים, ראו: רמב"ן (ויקרא כא, א); ריטב"א

(יבמות קיד ע"ב ד"ה ולענין); משנה ברורה (סימן שמג ס"ק ד).

¹⁸ אולם, ראו את הבנתו של שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סימן פח) בדברי החתם סופר.

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

כך גם סבר תלמידו של החתם סופר, הרב משה שיק,¹⁹ כשנשאל האם מותר להכניס ילדה עיוורת למוסד חינוכי לעיוורים שם יאכילוה מאכלי איסור. הוא ציין לדברי רבו החתם סופר, שיש איסור עצמי להאכיל קטן או שוטה במאכלי איסור ללא כל תלות בעתידו, ולכן אסר להכניס ילדה זו למוסד כזה.

מעמדו של קטן באיסורים

ניתן לומר ששתי דרכי ההבנה באיסור האכלת מאכלי איסור לקטן נעוצות בשתי צורות הבנה במעמדו של קטן באיסורים.²⁰ אפשר לומר, כשם שקטן אינו מצוה על עשיית מצוות כך הוא אינו מוזהר כלל על עשיית איסורים, וכל עבירה שעשה בהיותו קטן אינה מעשה עבירה עבורו.²¹ הבנה זו מעמידה את הקטן באותה דרגה כגוי שאינו מוזהר כלל על איסורים ואין כל משמעות עבורו לעבירות שעשה.²² אך אפשר לומר, שיש משמעות לעבירה שעשה הקטן והיא נחשבת עבורו לימעשה עבירה ואיסור, אלא שהוא אינו נענש עליה משום שאין לו דעת.²³ משמעותה של הבנה זו היא, שבשונה מגוי שאינו מוזהר כלל, הקטן הוא חלק מעם ישראל מיד כשנולד והוא מוזהר לעבור עבירות, אלא שהחיסרון בו הוא נמצא, חיסרון הדעת, הוא חיסרון זמני בלבד שפוטר אותו מן העונש על העבירה שעשה, אך 'מעשה עבירה' קיים כאן.

ההשלכה המעשית משתי צורות הבנה אלו במעמדו של קטן באיסורים היא בשאלה האם קטן שעשה עבירה, כגון קטן שהזיק, גנב עליו לשלם על כך כשיגדל, או קטן שאכל מאכלי איסור עליו לבקש כפרה על כך כשיגדל? אם נאמר שקטן אינו מוזהר על עבירות שעשה בקטנותו, הוא אינו זקוק לכפרה כשיגדל על עבירות שעשה בקטנותו, שכן אין במעשיו מעשה עבירה כלל. ואכן, הרמב"ם²⁴ פסק שקטן שהזיק פטור ואינו חייב לשלם גם לאחר שיהיה גדול, דבר המוכיח שאין כל עבירה וחטא במעשיו. וכן פסק תרומת הדשן,²⁵ שקטן שקילל או היכה את אביו, מעיקר הדין אינו זקוק לכפרה על מעשיו אלו כשיגדל, שכן אין במעשיו אלו כל חטא. אולם, אם נאמר שעבירה שעשה הקטן נחשבת עבורו חטא ועבירה אלא שאינו נענש עליה, א"כ כאשר הוא יהיה גדול הוא צריך להתכפר על עבירות אלו, כפי שהוכיח בספר חסידים²⁶ מדברי הגמרא²⁷ שיאשיהו המלך שהומלך בגיל שמונה ודן דיני ממונות, לאחר שגדל והבין שטעה בדן השיב את הכסף לבעלי הדין. וכן כתב תלמידו בעל אור זרוע,²⁸ שאמנם קטן שהזיק פטור אך כאשר יגדל יתחייב לשלם למי שהזיק לו. נמצא א"כ, שתרומת הדשן הסובר שאין איסור עצמי-מהותי בהאכלת איסורים לקטן אלא כל האיסור שמא יתרגל לאכול מאכלים אלו כשיגדל, הוא הבין שעבירות שעשה קטן אינם עבירה וחטא כלל, כי לדעתו קטן אינו מוזהר על איסורים. אבל החתם סופר שסבר שיש איסור מהותי בהאכלת איסורים לקטן ללא כל קשר לעתידו, סובר שעבירה שעשה הקטן יש לה משמעות של חטא עבורו.

¹⁹ שו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן קסג).

²⁰ ראו: קובץ שיעורים (בבא בתרא אות תיג); קונטרסי שיעורים (קידושין סימן כד אות יב ד"ה וסברא).

²¹ מאירי (חיבור התשובה, משיב נפש מאמר ב פרק יא); מנחת חינוך (מצווה רסג אות לו), אך השוו לדבריו במקומות אחרים שלא כתב כך: מנחת חינוך (מצווה יז אות יד; מצווה רכא אות ז).

²² ראו: תוספות (נזיר נו ע"ב ד"ה ורב אדא).

²³ פרי מגדים (או"ח פתיחה כוללת החלק השני אות ג); חלקת יואב (סימן א); שו"ת אבני נזר (או"ח סימן רנט); שערי יושר (שער א פרק ג); הרב אלחנן וסרמן (קובץ שיעורים, ביצה אות סז; קובץ הערות, יבמות סימן עה אות ב); קהילות יעקב (יבמות סימן לא); שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סימן ו), השוו לדבריו בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סימן ח).

²⁴ רמב"ם (ה"ל חובל ומזיק פ"ד ה"ב). כ"כ: ים של שלמה (בבא קמא פרק ח סימן כז); טור (חו"מ סימן תכד); בית יוסף (שם ד"ה ומ"ש אפילו); שולחן ערוך (חו"מ סימן שמת סעיף ג; סימן תכד סעיף ח); שו"ת רדב"ז (חו"מ סימן ב אלפים שיד); הגר"א (חו"מ סימן תכד ס"ק טו); שו"ת הרמ"ע מפאנו (סימן פט).

²⁵ שו"ת תרומת הדשן (פסקים וכתבים סימן סב). כ"כ בשמו, רמ"א (או"ח סימן שמג סעיף א); שו"ת שבות יעקב (ח"א סימן קעז); פתחי תשובה (חו"מ סימן שמת ס"ק ב); משנה ברורה (סימן שמג ס"ק ט).

²⁶ ספר חסידים (סימן תרצב). אך יש שכתבו שדבריו אינם מעיקר הדין אלא ממידת חסידות, ראו: שו"ת רדב"ז (חו"מ סימן ב אלפים שיד); שו"ת בית יעקב (צוזמיר, סימן ג ד"ה אמנם); שו"ת שבות יעקב (ח"א סימן קעז).

²⁷ שבת (נו ע"ב).

²⁸ אור זרוע (ח"ג פסקי בבא קמא סימן קמג; שם סימן שמו); הגהות אשרי (בבא קמא פ"ח סימן ט הגהה א) בשם אור זרוע. ראו: שו"ת הבי"ח (הישנות סימן סב) שתירץ את דעת הרמב"ם מראיותיו של האור זרוע.